

FORUM

Questions for Forum “Eastern Europe in World History and World Politics: 1914–2014”:

- 1. Do you think that now, after the Euromaidan and the current Russian-Ukrainian war, it still make a sense to talk about Eastern Europe as a separate historical region? Is it time that we start talking about several Eastern Europes? Or do you think it would be prudent to drop the adjective “Eastern” altogether?*
- 2. In the 20th century, Eastern Europe used to have a bad reputation as a region of virulent, exclusive, anti-Semitic, suicidal nationalism. Many scholars and analysts have noted that nationalism, together with communism, is a historical marker of this region. Now that communism has largely vanished, nationalism seems to be “the only game in town” and it looks like the Russian-Ukrainian war corroborates this opinion. What is your opinion on the role of nationalism in Eastern Europe? Is it more distinguishable here than other places in the world, such as Western Europe or elsewhere?*
- 3. The last 100 years saw the outbreak of two world wars begin in Europe. After the Second World War, the creation of the European Union, and its spread following the end of the Cold War, was meant to bring an everlasting peace to the continent. However, thinking about the current Russian-Ukrainian war, it is hard to express that the whole of Europe is at peace. In fact, it seems that the current conflict has arisen exactly because of Ukraine’s European ambitions. Is it possible for Ukraine to be in a peaceful Europe? Or do the aims of the European Union directly conflict with the geopolitical realities? What lessons can we draw from the last 100 years that can be applied today and help us understand what future awaits this region?*

ФОРУМ

Це число «України модерної» традиційно починається з дискусії, яка безпосередньо пов'язана з головною темою. Тільки що цим разом пропонуване обговорення відрізняється від попередніх тим, що воно провадилося «наживо» – 12 вересня 2014 р. у Львові, у рамках щорічного Книжкового форуму. Цю дискусію «Україна модерна» співорганізувала разом із журналом “New Eastern Europe”, що видається в Польщі. Спровокував її професор Роман Шпорлюк. Як член редколегії в обговоренні напрямів розвитку журналу він зробив пропозицію зняти з назви прикметник “Eastern” і обмежитися тільки “New Europe”. Така зміна, на його думку, дуже точно б відображала нові реалії, які склалися в Європі, особливо після перемоги Євромайдану та внаслідок російсько-українського воєнного конфлікту – бо саме на території між Берліном і Москвою відбуваються події, які значною мірою визначатимуть контури й характер нової Європи.

Редакції «України модерної» та “New Eastern Europe” вирішили винести цю пропозицію на обговорення поза дискусією у рамках редколегій. Вони скористалися тим, що Книжковий форум 2014 р. зробив особливий наголос на історичній тематиці, зокрема у контексті 100-річчя Першої світової війни. До участі у подіумній дискусії були запрошені науковці, які приїхали на конференцію *«Перша світова війна: Український вимір»*, зорганізовану Інститутом історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка разом з іншими інституціями (матеріалам цієї конференції буде присвячене окреме число «України модерної»).

Учасникам дискусії запропонували відповісти на три запитання, які стосувалися історії Східної Європи загалом і ролі націоналізму зокрема.

Нижче подаємо зредаговані й завторизовані відповіді разом із преамбулою та запитаннями до дискусії. Інша версія цієї дискусії подана в часописі “New Eastern Europe”, No. 5 (2014).

Eastern Europe in World History and World Politics: 1914–2014

Generally, most people have come to understand what is meant when we refer to “Eastern Europe”. But if one is to actually contemplate the question “Where exactly is Eastern Europe,” then the inconsistencies surrounding this concept slowly begin to emerge. In fact, in the 21st century, the question as to the exact location of Eastern Europe can be answered in many different ways. In Poland and other Central European countries, Eastern Europe is today believed to exist somewhere east of the EU borders. However, if you go further west (still within the European Union) you can easily find Europeans who see Eastern Europe starting somewhere east of Germany. Hence, Eastern Europe is not easily geographically defined; it comes across as a region without borders, which, in turn, begs the question – is it still correct to use the term “Eastern Europe”?

The etymological meaning of Eastern Europe shows us that a re-conceptualisation of a geographical and political concept is a process that is most often not undertaken consciously and requires time. Clearly, referring to Eastern Europe as a bloc of countries situated to the east of Germany (or Poland) is inaccurate – economically, politically, geographically and socially. It has become outdated to use the term “Eastern Europe” to refer to as “otherness”, or something that is between Europe and the Orient.

Today, in the context of the ongoing conflict between Russia and Ukraine, it has become even more obvious that we need to find a new framework to understand our common reference points when describing the region. History does not allow us to consistently label this region. Still, one needs a historical perspective when discussing the present of this region, or, if you wish, these regions that were once labelled as “Eastern Europe”. Therefore we are asking you, as historians of that region, to answer the following questions:

- 1) Do you think that now, after the Euromaidan and the current Russian-Ukrainian war, it still make a sense to talk about Eastern Europe as a separate historical region? Is it time that we start talking about several Eastern Europes? Or do you think it would be prudent to drop the adjective “Eastern” altogether?*

Andreas KAPPELER:

Until the beginning of the 19th century, the division between east and west was of not much importance on the European mental map. In fact, the first divisions were more in regards to north and south. The south encompassed the civilised world; the countries that were rooted in ancient Greece and Rome and which included Italy, Greece and Spain. On the other side were the barbarians who lived in the north: Sweden, Poland, Russia and so on. It was only in the first half of the 19th century that this use of “Eastern Europe” became more common.

In the German-Swiss-Austrian branch of the academic world, we have a long tradition of understanding the term “Eastern Europe” as referring to all the regions east of Germany, all the way to the Urals. In fact, we include Russia in this notion of Eastern Europe, unlike in other academic traditions such as the United States. For a long time now, we have divided Eastern Europe into three sub-regions: East-Central Europe; South-Eastern Europe and Eastern Europe. Seemingly, for historians, this notion is only a pragmatic question and instrument of research. Therefore, I would argue for this pragmatic use of the terms “East” and “Eastern Europe”. Clearly, we have to divide Europe into more than south, west and east. At the same time, however, we have to be aware that these divisions are fluid, as they change with time.

Frank SYSYN:

We have more than just one concept of Eastern Europe. The idea of East-Central Europe, as mentioned, could be seen as a part of “Central Europe”, which in the Polish understanding stretches to Białystok. The North American tradition is largely influenced by Oskar Halecki’s book, *Borderlands of Western Civilization: A History of East Central Europe*, written in 1950. Halecki, whose family roots can be traced to Volhynia, was very interested in showing that those territories which might be called the eastern territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth, that is Ukraine and Belarus, were not a part of the same civilisational sphere as Russia. It was because of Halecki that the term “East-Central Europe” took hold in the United States, above all by the formation of an institute at the Columbia University called the Institute on East Central Europe. If we look elsewhere, we see Jaroslav Bidlo – a Czech historian – who gave a very different vision of Eastern Europe pointing to religious civilisational blocs. In my view, the issue of Central Europe is essential to any vision of what we are going to do with the term Eastern Europe.

A key part of this debate is whether the Russian-Ukrainian war has changed our vision and understanding of the region. It has clearly shown us that we need a more nuanced view of regions. Even our understanding of regions inside regions needs to be reconsidered. For example, the northern part of Luhansk Oblast is Slobodzhanschyna, and we have learned that Slobodzhanschyna behaves very differently from the southern part of that region. This example shows us that the most eastern oblast of Ukraine has a certain social and cultural tradition that unites it with territories to the rest of Ukraine.

Halecki had proposed the concept of a “Central Europe”, consisting of its eastern and western parts. But the idea of West-Central Europe never took hold (that would have been Germany). Conversely, East-Central Europe did take on a life of its own. It now equates to being in a privileged club that gets you into the European community.

Yaroslav HRYTSAK:

It is true that the idea of Eastern Europe is based on perception. A key argument made by Larry Wolff, author of *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, is that this concept was invented. This argument is often misread: since Eastern Europe was invented, it does not exist.

I do not particularly agree with Larry Wolff. It takes only to read Herodotus to find out the division “East-West” is as old as the division “North-South” – it is just that until the modern times, the former did not matter that much as the latter. Secondly, I even more disagree with those who claim that, as an invented concept, Eastern Europe does not exist. Eastern Europe is something that is very tangible. Ask any driver crossing the Polish-Ukrainian border if Eastern Europe exists. The moment you cross the border, you immediately see the difference in the quality of the roads. That is why the most visible criteria that could be used nowadays to determine where Eastern Europe starts would be GDP per capita or other related indices that reflects standards of living. I do realize that similar criteria with similar consequences could be applied to other European peripheries, like Portugal or the Balkans, and discourses on Eastern Europe smacks of Orientalism. Still, when it comes to tangible criteria it does not make Eastern Europe less “Eastern”.

In many ways, the reason why “Eastern Europe” is seen as a pejorative term is because, as Larry Wolff noted, it refers to underdevelopment and backwardness. This negative association with the term is thus now a challenge for countries such as Ukraine.

Mark von HAGEN:

There is an earlier version of the concept of a “New Eastern Europe”; a British invention by historian Robert Seton-Watson in the early 20th century. Seton-Watson was an advocate of Czechoslovak and Polish independence and helped influence Woodrow Wilson’s ideas about Eastern Europe after the First World War. This means that the last time we heard about a “New Eastern Europe” was at the end of the First World War and the Treaty of Versailles, which came to be seen as not just peace, but rather as a continuation of empire that eventually led to the Second World War.

It was then in 1989 when Mikhail Gorbachev called for a common European home stretching from Vancouver to Vladivostok. This brings us to reflect on what Europe really means today and the competing ideas of what Europe is. Europe has always been an ideal, a utopia, a project and a work in progress. What we have seen recently in Ukraine illustrates these competing notions of a European order. On the one hand, there is a Europe based on social democratic values that is cosmopolitan, with open borders and an inclusive democratic idea. On the other hand, there is the new right-wing understanding, which is not so new if you go back to the world order of fascism and Nazism. This idea is based on conservative values and the preservation of order and discipline. These competing “Europes” overlay all

of the regional differences. The EuroMaidan Revolution and the Russian-Ukrainian war illustrate that Ukraine is now a battleground of these two visions of Europe.

2) *In the 20th century, Eastern Europe used to have a bad reputation as a region of virulent, exclusive, anti-Semitic, suicidal nationalism. Many scholars and analysts have noted that nationalism, together with communism, is a historical marker of this region. Now that communism has largely vanished, nationalism seems to be “the only game in town” and it looks like the Russian-Ukrainian war corroborates this opinion. What is your opinion on the role of nationalism in Eastern Europe? Is it more distinguishable here than other places in the world, such as Western Europe or elsewhere?*

Mark von HAGEN:

Nationalism is different in every country. The West has its own forms of nationalism. If we look at the more global problems of defining nations in the European Union – the issue of migration and refugees are now challenging the notions of nationalism. The nation-state as we know it has always been a stabilising force. But today, with global capitalism which makes the states less in control of their own borders and what happens inside these borders, as well as less able to satisfy the welfare needs of their populations, we see that states are no longer efficient as a result of broader global forces. This is a very new feature of the world and this explains why nationalism takes different forms, as well as why it is not enough of an explanation to understand our context.

Andreas KAPPELER:

We do have to admit, however, that the understanding of nationalism is very important to the Ukrainian context. We have a strong stereotype of Ukrainian anti-semitic nationalism in Western Europe, which has its roots in the early 20th century. Admittedly, this stereotype is alive today. It seems that it is confirmed by the existence of some extremist groups in Ukraine.

Nationalism is something that can be found in all European countries. It is present in France, the Netherlands, Austria and Ukraine. Therefore, we can say that it is a feature of some portions of the European population that, undoubtedly, are pro-nationalist. Considering the present situation in Ukraine, this thesis becomes even more explicit, mainly because of the conditions of war. It is deeply concerning that there are nationalist groups on both the Russian and the Ukrainian sides. My fear is that if these extremist groups in Russia and Ukraine are accepted as partners in the government, it would be very difficult to get rid of them. For Ukraine, this would become a big obstacle for Europeanising that country. Europe will never accept these groups in power.

Frank SYSYN:

However, Europe accepts them in power in Hungary, and it accepts them in running provinces in Austria. I agree that the issue of nationalism is very important in the context of Ukraine's acceptance in Europe. But we need to clearly define what is meant by nationalism. There are many ways to understand nationalism, from radical, extremist, xenophobic, intolerant groups as opposed to groups who believe that their nation is an important part of their value system. When describing Ukraine, we have established a category called "Ukrainian nationalists". This category means that if you think Ukrainian is a language, you are a Ukrainian nationalist. And you get the same title as a person who might be xenophobic, antisemitic and authoritarian.

Yaroslav HRYTSAK:

It is better to use the term nationalism in plural rather than in singular form. I believe that the separating of nationalism based on the east-west divide is counterproductive. Hans Kohn, with his book on nationalism, was probably the first to create this division between nationalisms. Kohn argues that western nationalism is apparently civilised, versus a Ukrainian or eastern nationalism which is bloody, xenophobic and antisemitic. I believe that this division is not valid anymore in nowadays academic discussions.

However, we have to discuss the role of nationalism seriously, more specifically – whether it has really played a critical role in the recent Ukrainian events. If we compare the EuroMaidan Revolution to other mass protest movements, such as the Occupy movement, we realise that in many ways these are similar phenomena. What is more, it is more justified to compare the EuroMaidan with the Occupy movement than to compare it with the 2004 Orange Revolution. The reason for comparing Ukraine's last revolution with the western protest movement is because similar groups were active in these events – the new middle class and the younger generation. In this sense, there is nothing particularly national or, if you wish, nationalistic about the EuroMaidan. The major difference between the EuroMaidan and the Occupy movement, or even the Taxim protests in Istanbul and Bolotnaya protests in Moscow, is, however, that the EuroMaidan managed to win. The main reason for this victory, which makes it very distinctive from other protests, is the national dimension of the EuroMaidan. Without nationalist groups like Pravyi Sektor (the Right Sector), the EuroMaidan could have continued endlessly and most likely have suffered the same fate as the Occupy movement or the Bolotnaya protesters.

We cannot discount the role of the nationalist groups in the EuroMaidan Revolution. However, their political popularity shows that they do not have mainstream appeal. In the recent presidential elections in Ukraine the two nationalist candidates, Tiahnybok of Svoboda and Yarosh of Pravyi Sektor, fared very poorly – they even fell behind the leader of the Jewish Congress in Ukraine. Here is the irony of situation that has been noted by a Russian observer: nationalists can make a revolution win – but they can not win over a revolution.

Mark von HAGEN:

It is not just Ukrainians who have a nationalist trait; Russians are also regarded as nationalist. There is concern, for example, among the Tatars in Russia that the increasing Russian nationalism is affecting Russian-Tatar relations. There will be some backlash to Putin because of the strong nationalism that he has encouraged.

3) *The last 100 years saw the outbreak of two world wars begin in Europe. After the Second World War, the creation of the European Union, and its spread following the end of the Cold War, was meant to bring an everlasting peace to the continent. However, thinking about the current Russian-Ukrainian war, it is hard to express that the whole of Europe is at peace. In fact, it seems that the current conflict has arisen exactly because of Ukraine's European ambitions. Is it possible for Ukraine to be in a peaceful Europe? Or do the aims of the European Union directly contradict with the geopolitical realities? What lessons can we draw from the last 100 years that can be applied today and help us understand what future awaits this region?*

Andreas KAPPELER:

Looking at the Russian-Ukrainian war, I think the example of Yugoslavian wars can be a comparison. The Bosnian war, for example, had disastrous consequences and there has been no modernisation since.

We can look also at other conflicts in the post-Soviet space, such as Nagorno-Karabakh, Abkhazia, and South Ossetia. These conflicts have remained frozen and have not become an opportunity for post-war modernisation. I am pessimistic about the conflict in eastern Ukraine. I would not agree that the war has any positive impact on the Ukrainian society. What is more, the war has led to a rise in extremist groups and continues to divide the society.

Frank SYSYN:

I would not say that war is a good thing or that death is a good thing, indeed these are terrible things. But when we observe what is happening in Ukraine, perhaps it is possible to identify some positive outcomes. First, there is the consolidation of parts of the south and east of Ukraine, as some of them have chosen Ukraine over Russia. We have had an expansion of what Ukrainian identity is and finally a recognition that Russian speakers in Ukraine can be a part of the Ukrainian identity and the acceptance of this by people in the western and central parts of the country. We see tremendous growth in the number of people who believe in Ukrainian independence and statehood. The war has played a role in all these.

The other issue is relations with Russia. The EuroMaidan Revolution and the war in eastern parts of the country illustrate that the Ukrainian society has re-

jected the idea of Eurasia as its civilisational sphere. Similarly, the idea of religious civilisation or the Orthodox Church as somehow in opposition to Europe has been rejected by the Ukrainian Orthodox Church, which is actually under the Moscow Patriarchate.

Yaroslav HRYTSAK:

We could talk about a Serbian-Croatian scenario in Ukraine, if Kharkiv, Odesa and Dnipropetrovsk would be on the other side than Kyiv and Lviv. Then, we would have the country split in two. Luckily enough, this scenario has collapsed. If you go to Dnipropetrovsk you will see the flags and pro-Ukrainian atmosphere which is very reminiscent of Lviv of the late 1980s and early 1990s. Recent surveys show that the strongest support for “anti-terrorist operation” in Donbas has the highest support in the neighboring Dnipropetrovsk region. An irony is that nowadays the most divisive line in Ukraine now seemingly runs along the border between the two neighboring Russian speaking Dnipropetrovsk and Donetsk regions.

The comparison of the situation in Ukraine to the Serbian-Croatian scenario can be made only in terms of a warning about what could happen in the east of Ukraine. But we have to be careful in regards to this comparison. The territory that is trying to separate from Ukraine is only a part of Donbas, not even the whole region. There is no region in Ukraine that favors idea of its separation from Ukraine. The largest support for separatism is registered in Donbas. Still, even there those who want to separate made a minority of 30–33%. This confirms the conclusion reached by many scholars that despite all odds, Ukraine has been relatively stable.

It calls for a shift of focus on our discussions in and on Ukraine: we need probably to care more on political and economic reforms than on issues of identity. In fact, the Ukrainian nation does not need to be built because it already exists. It just needs to be modernized.

Mark von HAGEN:

If we draw some parallels from 100 years ago and today; Ukraine was one of the first states to benefit from the new doctrine of national self-determination proclaimed by Woodrow Wilson and confirmed by most Europeans after the First World War. Ironically enough, it was Ukraine that became one of the first victims of that policy as well. We have a similar situation today. The EuroMaidan has become a symbol of Ukrainians challenging Europeans and the EU to stand behind what they claim as “European values”. The EuroMaidan activists have demonstrated that they were, in some ways, more European than the Europeans.

ФОРУМ

Східна Європа в світовій історії і політиці 1914–2014 рр.

Проблемність поняття «Східна Європа» розпочинається з визначення її західної межі – або за Бранденбурзькими воротами, або на сучасному східному кордоні Евросоюзу. На практиці це регіон без кордонів, який важко означити географічно, політично чи економічно. Термін застарів через відсутність тут конкретного політичного блоку або єдиної економічної орієнтації країн, що їх об'єднують цим поняттям. Ним часто позначають інакшість або щось між Європою і Сходом у широкому розумінні. В умовах російсько-українського конфлікту проблема такого визначення стала очевидною.

Для дискусії було запропоновано такі питання.

1. На вашу думку, чи має сенс після Євромайдану та в умовах сучасної російсько-української війни продовжувати говорити про Східну Європу як окремий історичний регіон? Можливо, настав час почати говорити про кілька Східних Європ? Та чи не розсудливіше було би загалом позбавитися прикметника «Східна»?
2. У ХХ столітті Східна Європа мала погану репутацію як регіон вірулентного, ексклюзивного, антисемітського, суїцидального націоналізму. Багато вчених і аналітиків відзначали, що націоналізм, як і комунізм, є тут історичними маркерами. Тепер, коли комунізм значною мірою зник, націоналізм, бачиться, залишається в регіоні «єдиним правилом гри», і, здається, що російсько-українська війна це підтверджує. Якою, на Вашу думку, є роль націоналізму в Східній Європі? Чи є він більш помітним тут, ніж в інших частинах світу, наприклад, у Західній Європі?
3. За останні сто років дві світові війни почалися в Європі. Утворення після Другої світової війни Європейського Союзу та його поширення після закінчення холодної війни мали запровадити вічний мир на континенті. Однак, думаючи про теперішню російсько-українську війну, важко сказати, що Європа є мирною. Очевидно, що нинішній конфлікт виник через європейські амбіції України. Чи можлива Україна в мирній Європі? І чи цілі Європейського Союзу не суперечать геополітичним реаліям? Які з уроків, що ми мали впродовж останніх ста років, можуть бути застосовані сьогодні, щоб зрозуміти, яке майбутнє чекає на цей регіон?

Обговорення питання 1. Андреас Каппелер наголосив, що поділ Європи на Східну та Західну не мав великого значення до ХІХ століття, звернув увагу на традицію застосування терміна «Східна Європа» в німецькомовному академічному середовищі, а також зазначив, що варто робити значно дрібніший поділ за той, що існує сьогодні.

Франк Сисин розповів, чим для північноамериканської традиції окреслення регіону є термін «Центрально-Східна Європа», уведений Оскаром Га-

лецьким та закріпленій створенням дослідницького інституту з тою самою назвою при Колумбійському університеті. Також була відзначена необхідність переосмислення регіонального поділу на рівні самої України, адже в світлі російсько-українського конфлікту стало помітно, що південь Слобожанщини (північ сучасної Луганської області) поводитья іншим чином, ніж північна її частина.

Ярослав Грицак, частково погоджуючись із тезами Ларі Вулфа щодо ви-найдження концепту Східної Європи, зазначає, що поділ між Сходом та Заходом не молодший за поділ Північ–Південь і помітний у текстах Геродота. Була підкреслена справжня, а не віртуальна відмінність між Сходом та Заходом, і, на думку Ярослава Грицака, вона чітко вимірюється у ВВП на душу населення або пов'язаними показниками стандартів життя, а образливість терміна «Східна Європа» пояснюється стійкою його асоціацією з відсталістю та недостатнім рівнем розвитку.

Марк фон Гаген у свою чергу зазначив, що попередній концепт «Нової Східної Європи» розробив британець Роберт Сетон-Уотсон, який, будучи прихильником створених після Першої світової війни Чехословаччини та Польщі, надихався ідеями Вудро Вілсона про повоєнну Східну Європу. На думку історика, на прикладі Євромайдану та російсько-української війни ми спостерігаємо боротьбу двох концептів європейського розвитку: з одного боку, – Європа, заснована на соціал-демократичних принципах, космополітична, з відкритими кордонами та інклюзивною демократичною ідеєю. З другого боку, – нове право-консервативне бачення, що базується на цінностях збереження порядку та дисципліни. І ці дві «Європи» є понад регіональними відмінностями.

Обговорення питання 2. Марк фон Гаген зазначив, що націоналізм у кожній країні та кожному регіоні має власні відмінні форми. У сучасному глобалізованому капіталістичному світі національні держави, що традиційно були стабілізаційним чинником, втрачають свою роль, зіткнувшись із глобальними силами. Саме це, на думку дослідника, є новими особливостями сучасного світу і пояснює, чому націоналізм набуває інших форм та чому старих принципів недостатньо для розуміння обговорюваного контексту.

Андреас Каппелер підкреслив, що європейці мають сильні стереотипи щодо українського антисемітського націоналізму, що сформувався на початку ХХ століття. В умовах сучасної війни націоналістичні настрої в Україні можуть значно посилитись. Також історик висловив побоювання, що якщо групи націоналістів увійдуть у ролі партнера до складу українського уряду, Європа не толеруватиме їх при владі.

Як контраргумент Франк Сисин зазначив, що Європа сприймає націоналістів при владі в Угорщині чи Австрії. Необхідно чітко розрізняти націоналістичні погляди та їх представників і не ставити в один ряд людей, що переконані в існуванні української мови, та представників ксенофобських та радикальних рухів.

Ярослав Грицак підкреслив, що аналіз націоналізму за принципом поділу на західний (цивілізований) та східний (кривавий, ксенофобський та націо-

налістичний) є контрпродуктивним у сучасній академічній дискусії. Також було наголошено на важливій ролі націоналістів із Правого Сектора в перемозі Євромайдану, без якого ці події могли повторити долю рухів: Осциру Wall Street або Болотної площі. Проте результати парламентських виборів свідчать про слабку електоральну підтримку націоналістичних сил: «націоналісти можуть здобути перемогу в революції, але не перемогу над революцією».

Марк фон Гаген іще зазначив, що не тільки в українців є націоналістичні прояви – росіяни також розглядають як націоналістів, а серед татар теж є значні побоювання зростання російського націоналізму у зв'язку з останніми подіями.

Обговорення питання 3. На думку Андреаса Каппелера, в цьому контексті може бути корисний досвід югославських воєн. Також можна згадати заморожені конфлікти на пострадянському просторі, через які в цих регіонах так і не вдалося провести післявоєнну модернізацію.

Франк Сисин звернув увагу на те, що, хоча війна є негативним явищем, проте можна спостерігати позитивні процеси, зокрема визнання російськомовних українців частиною української ідентичності, консолідація навколо української ідеї на Півдні та Сході, зростання віри в українську державу. Євромайданське суспільство відкинуло ідею Евразії як власної цивілізаційної сфери.

Ярослав Грицак зазначив, що потрібно з обережністю ставитися до сербохорватського сценарію, – він би виявився придатним у разі поділу між Львовом та Києвом з однієї, і Харковом та Одесою з другої сторони. Соціологи говорять про поділ хіба між Донецькою та Дніпропетровською областями, але навіть у Донецькій області немає сепаратистської більшості. З погляду Ярослава Грицака, Україні потрібно зосереджуватися на політичних та економічних реформах більше, ніж на питаннях ідентичності. Українська нація вже існує – її потрібно модернізувати.

Марк фон Гаген провів паралель із подіями кінця Першої світової війни – тоді Україна була однією з перших країн, які скористались з Вільсонівського принципу національного самовизначення, водночас вона ж була першою з-поміж тих, хто згодом від цього постраждав. Схожа ситуація сталася з Євромайданом, який став прикладом вибору європейських цінностей. Активісти Майдану показали, що вони деякою мірою більше європейці за самих європейців.